

KOŽA U IGRI

KOŽA U IGRI

ASIMETRIJE SAKRIVENE
U SVAKODNEVICI

NASIM NIKOLAS TALEB

Prevod
Slavko Mojsilović

Naslov originala
Nassim Nicholas Taleb:
SKIN IN THE GAME
(Hidden Asymmetries
in Daily Life)

Copyright © 2018 by Nassim Nicholas Taleb
Copyright © 2019. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Redaktor
Aleksandra Dragosavljević

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Newpress, Smederevo

Tipografija
DIN Next, Sabon

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-6024-018-9

Smederevo, 2019.

www.heliks.rs

Dva hrabra čoveka:

Ron Pol,
Rimljanin među Grcima;

Ralf Nejder,
grčko-feničanski svetac

SADRŽAJ

KNJIGA 1: UVOD	1
Manje očigledni aspekti kože u igri	4
Prolog, prvi deo: Umlaćeni Antej	7
Libija nakon Anteja	8
<i>Ludis de alieno corio</i>	9
Vojskovođe su još tu	11
Trgovina u stilu Boba Rubina	12
Sistemi uče uklanjanjem	13
Prolog, drugi deo: Kratko razgledanje simetrije	16
I Od Hamurabija do Kanta	16
<i>Hamurabi u Parizu</i>	16
<i>Srebro je bolje od zlata</i>	19
<i>Batali univerzalizam</i>	20
II Od Kanta do Debelog Tonija	21
<i>Prevarant, budala ili i jedno i drugo</i>	22
<i>Nevidljivi uzroci i razotkrivanje preferencija</i>	23
<i>Koža u igri, ali ne sve vreme</i>	26
III Modernizam	26
<i>Kako osvetliti govornika</i>	28
<i>Jednostavnost</i>	28
<i>Glup sam ako mi koža nije u igri</i>	29
<i>Propisi nasuprot pravnim sistemima</i>	30
IV Duša u igri	32
<i>Zanatlije</i>	33

<i>Oprezno s preduzetnicima</i>	34
<i>Arogancija je dovoljna</i>	35
<i>Državljanstvo iz zadovoljstva</i>	35
<i>Heroji nisu knjiški moljci</i>	36
<i>Duša u igri i nešto (ne previše) protekcionizma</i>	37
<i>Koža u vlasti</i>	38
Prolog, treći deo: Rebra projekta Incerto	39
Put	40
Pojačani detektor	41
Recenzenti knjiga	41
Organizacija knjige	43
Dodatak: Asimetrija života i stvari	45
KNJIGA 2: PRVI POGLED NA AGENCIJU	47
<hr/>	
Poglavlje 1. Zbog čega bi trebalo da svako jede svoje kornjače: jednakost u neizvesnosti	49
Mušterija se rađa svakog dana	49
Cena žita na Rodosu	52
Jednakost u neizvesnosti	53
Rav Safra i Švajcarci	54
Članovi i oni koji to nisu	56
<i>Non mihi, non tibi, sed nobis</i> (ni moje ni tvoje, već naše)	58
Da li ste na dijagonali?	59
Svi (doslovno) u istom čamcu	60
Promocija vlastite knjige	60
Kratka poseta lekarskoj ordinaciji	61
Šta sledi	64
KNJIGA 3: TA NAJVEĆA ASIMETRIJA	65
<hr/>	
Poglavlje 2. Najnetolerantniji pobeđuju: dominacija tvrdoglave manjine	67
Kriminalci alergični na kikiriki	68
Renormalizacija grupe	73

Veto	74
Lingua franca	75
Geni naspram jezika	77
Religija kao jednosmerna ulica	77
Decentralizujte, ponovo	80
Nametanje vrlina drugima	80
Stabilnost pravila manjine, probabilistički argument	82
Poper–Gedelov paradoks	83
Neumoljivost tržišta i nauke	84
<i>Unus sed leo</i> : jedan ali vredan	85
Rezime i naredna tema	85
Dodatak trećoj knjizi: Još nekoliko stvari u vezi s kolektivnim koje protivreče zdravom razumu	87
Tržišta nulte inteligencije	89
KNJIGA 4: VUKOVI MEĐU PSIMA	91
<hr/>	
Poglavlje 3. Kako legalno posedovati drugu osobu	93
Posedovati pilota	94
Od čoveka kompanije do kompanijske osobe	96
Kouzova teorija firme	98
Kompleksnost	99
Neobični oblik robovlasništva	99
Sloboda nikada nije besplatna	100
Vukovi među psima	101
Averzija prema gubitku	103
Čekajući Konstantinopolj	104
Ne ljuljajte Birokristan	105
Šta sledi	106
Poglavlje 4. Koža drugih u tvojoj igri	107
Hipoteka i dve mačke	107
Pronalaženje skrivenih slabosti	109
Kako bombašima-samoubicama uneti kožu u igru	111
Šta sledi	113

KNJIGA 5: ŽIVETI ZNAČI PRIHVATITI ODREĐENE RIZIKE	115
<hr/>	
Poglavlje 5. Život u simulatoru	117
Isus je prihvatao rizike	118
Paskalova opklada	118
Matriks	119
Donald	120
Šta sledi	120
Poglavlje 6. Intelektualac ali idiot	121
Gde pronaći kokosov orah	121
Nauka i scijentizam	122
Intelektualac ali filistar	123
Nikad se nisam napio s Rusima	124
Da zaključimo	124
Postskriptum	125
Poglavlje 7. Nejednakost i koža u igri	126
Nejednakost i nejednakost	126
Statika i dinamika	128
Piketizam i revolt mandarinske klase	131
Obučar zavidi obučaru	133
Nejednakost, bogatstvo i vertikalna socijalizacija	134
Empatija i homofilija	135
Podaci bez mere	135
Etika državne službe	136
Šta sledi	137
Poglavlje 8. Stručnjak po imenu Lindi	139
Ko je „pravi“ stručnjak?	140
Da li je Lindi otporan na Lindi?	141
Da li nam treba sudija?	142
Čaj s kraljicom	143
Institucije	144
Protivno vlastitim interesima	145

Duša u igri, ponovo	146
Nauka je podložna efektu Lindi	146
Empirijski ili teorijski?	147
Bake nasuprot istraživača	147
Kratak vodič kroz mudrosti vaših starih	148

KNJIGA 6: PODROBNIJE O AGENCIJI **151**

Poglavlje 9. Hirurzi ne bi trebalo da izgledaju kao hirurzi	153
Izgled u skladu s ulogom	153
Zabluda o zelenoj drvnoj građi	155
Najbolje skockan poslovni plan	156
Biskup za Noć veštica	157
Gordijev čvor	158
Još jedan posao s intervencijama	159
Zlato i pirinač	160
Kompenzacija	161
Obrazovanje kao luksuzna roba	162
Heuristika za detekciju sr***	162
Prave teretane ne liče na teretane	163
Šta sledi	164
Poglavlje 10. Samo se bogati truju: tuđe preferencije	165
<i>Venenum in auro bibitur</i>	166
Velike pogrebne kuće	167
Konverzacija	167
Nelinearnost napretka	168
Šta sledi	168
Poglavlje 11. Facta non verba (dela, ne reči)	169
Ponuda koja se veoma teško odbija	169
Asasini	170
Atentati kao marketing	171
Atentati kao demokratija	172
Kamera za kožu u igri	173

Poglavlje 12. Činjenice su istinite, vesti su lažne	175
Kako da se ne složite sa samim sobom	175
Informacije ne vole da ih neko poseduje	176
Etika neslaganja	178
Šta sledi	179
Poglavlje 13. Promocija vrline	180
Javno i privatno	181
Trgovci vrlinama	182
Biti ili izgledati?	183
Simonija	183
Vrlina se ogleda u odnosu prema	
drugima i prema kolektivu	184
Nepopularne vrline	185
Preuzmite rizik	185
Poglavlje 14. Mir, ni mastilo ni krv	187
Mars protiv Saturna	188
Gde su lavovi?	189
Pogled na istoriju iz urgentnog centra	189
Šta sledi	193
KNJIGA 7: RELIGIJA, VEROVANJE I KOŽA U IGRI	195
Poglavlje 15. Ne znaju o čemu govore kada govore o religiji	197
Verovanje naspram verovanja	199
Libertarijanstvo i religije bez crkve	200
Šta sledi	201
Poglavlje 16. Nema vere bez kože u igri	202
Bogovi ne vole jeftine signale	202
Dokaz	205
Poglavlje 17. Da li je papa ateista?	206
Religiozni na rečima	208
Šta sledi	208

KNJIGA 8: RIZIK I RACIONALNOST**209**

Poglavlje 18. Kako biti racionalan u vezi s racionalnošću	211
Okularna obmana	211
Ergodičnost pre svega	212
Od Sajmona do Gigerencera	214
Otkrivanje preferencija	214
O čemu se radi u religiji?	215
„Baljezganje“ i isprazno „baljezganje“	217
Šta kaže Lindi?	217
Nedekoratívno u dekorativnom	218
Poglavlje 19. Logika rizikovanja	220
Ergodičnost	223
Ponavljana izlaganja	223
Ko je to „vi“?	226
Hrabrost i predostrožnost nisu suprotnosti	227
Racionalnost, ponovo	228
Volite <i>neke</i> rizike	229
Naivni empiricizam	229
Rezime	231
EPILOG: ŠTA MI JE LINDI REKAO?	233
ZAHVALNICE	235
REČNIK	237
TEHNIČKI DODATAK	241
BELEŠKE	253
BIBLIOGRAFIJA	257
INDEKS	263

KNJIGA 1

UVOD

○ va knjiga, iako zasebna, sastavni je deo kolekcije *Incerto*, koja je kombinacija a) praktičnih rasprava, b) filozofskih priča i c) naučnog i analitičkog tumačenja problema slučajnosti, kao i pitanja kako živeti, jesti, spavati, raspravljati se, boriti se, sprijateljiti se, raditi, zabavljati se i odlučivati u uslovima neizvesnosti. Neka vas ne zavara to što je knjiga pristupačna širokoj publici: *Incerto* je esej, a ne dosadna popularizacija tuđih radova (ako izuzmemo *Incertov* tehnički priručnik).

Koža u igri objedinjuje četiri teme: a) neizvesnost i pouzdanost znanja (praktičnog i naučnog, pod pretpostavkom da se razlikuju) ili, manje uljudno rečeno, otkrivanje sr**a; b) simetriju u ljudskim odnosima, tj. korektnost, pravičnost, odgovornost i reciprocitet; c) razmenu informacija u transakcijama; i d) racionalnost u složenim sistemima i u stvarnom svetu. Koliko su ove četiri teme neraskidivo povezane, postaje očigledno kada je nečija ... koža u igri.*

Nije reč samo o tome da je koža u igri neophodna za korektnost, komercijalnu efikasnost i upravljanje rizikom: kožu u igri je neophodno imati da bi se razumeo svet.

Prvo, tu je prepoznavanje i filtriranje sr**a, odnosno razlikovanje teorije od prakse, kozmetičke od prave stručnosti, i akademije (u lošem smislu te reči) od stvarnog sveta. Da malo širim jogiberizam: *na akademiji nema razlike između akademije i stvarnog sveta, ali u stvarnom svetu ima.*

* Da biste razumeli zašto su etika, moralne obaveze i veštine teško razdvojive u svakodnevnom životu, razmislite o sledećoj situaciji. Kada nekome ko je odgovoran za neki posao, na primer svom knjigovodi, kažete: „Verujem ti“, da li mislite: 1) imam poverenja u tvoju etičnost (da neće prebaciti vaš novac u Panamu), 2) imam poverenja u tvoju stručnost, ili 3) oboje? Čitava poenta knjige leži u tome da je u stvarnom svetu teško razdvojiti etiku, s jedne strane, od znanja i kompetentnosti s druge.

Drugo, radi se o narušavanju simetrije i reciprociteta u životu: ako ste stekli zasluge, morali ste i da rizikujete, a ne da pustite da drugi plate za vaše greške. Ukoliko nametnete svoj rizik drugome i to mu nanese štetu, treba da platite nešto za to. Baš kao što bi trebalo da se ophodite prema drugima kako biste voleli da se drugi ophode prema vama, tako bi trebalo i odgovornost za događaje deliti fer i ravnopravno.

Ako date neki savet i neko ga sledi, onda imate moralnu obavezu da i vi snosite posledice. U slučaju da dajete ekonomsko viđenje, važi sledeće:

Nemoj mi reći šta „misliš“, samo mi reci kakav ti je portfolio.

Treće, knjiga govori o tome koliko informacija treba deliti s drugima – šta prodavac polovnih automobila treba ili ne treba da vam kaže o vozilu na koje planirate da potrošite veliki deo svoje ušteđevine.

Četvrto, radi se o racionalnosti i testu vremena. Racionalnost u stvarnom svetu nije ono što ima smisla novinaru *Njujorkera* ili psihologu koji koristi naivne modele prvog reda, već je nešto mnogo dublje, statističke prirode, povezano s vašim vlastitim opstankom.

Nemojte ni pomisliti da je koža u igri, kako se definiše i koristi u ovoj knjizi, samo problem podsticaja, samo pitanje deljenja dobrobiti (tako se obično shvata u svetu finansija). Nije. Radi se o simetriji, više u smislu udela u šteti, plaćanja ceha ako nešto pođe naopako. Ta ista ideja povezuje predstave o podsticaju, kupovini polovnih automobila, etici, teoriji ugovora, učenju (u stvarnom životu i na akademiji), kantovskom imperativu, moći zajednice, nauci o riziku, kontaktu intelektualaca i realnosti, odgovornosti birokrata, probablističkoj socijalnoj pravdi, teoriji opcija, ispravnom ponašanju, prodavcima magle, teologiji... Zaustaviću se zasad.

MANJE OČIGLEDNI ASPEKTI KOŽE U IGRI

Ispravniji (mada i nezgrapniji) naslov knjige bio bi: *Manje očigledni aspekti kože u igri: skrivene asimetrije i njihove posledice*. Ali ja ne volim da čitam knjige koje me informišu o očiglednom. Volim iznenađenja. Tako da, radi reciprociteta u stilu kože u igri, neću povesti čitaocu na dosadno putovanje u vidu srednjoškolskih predavanja – povešću ih u avanturu kakvu bih sâm voleo da doživim.

Knjiga je stoga organizovana na sledeći način. Čitaocu ne treba više od šezdesetak stranica da shvati značaj, rasprostranjenost i sveprisutnost većine aspekata kože u igri (mislim na simetriju). No, nemojte se nikad

upuštati u prekomerna objašnjenja *zašto* je važno nešto što je važno: načelo se obesmišljava beskonačnim opravdavanjem.

Da ovo putovanje ne bi bilo dosadno, neophodno je usredsrediti se na drugi korak: iznenađujuće implikacije – na one skrivene asimetrije koje nam ne padnu odmah na pamet – kao i manje očigledne posledice, od kojih su neke vrlo neprijatne, a mnoge neočekivano pomažu. Razumevanje funkcionisanja kože u igri omogućava nam da razumemo ozbiljne zagonetke koje su u osnovi finog tkanja stvarnosti.

Na primer:

Kako je moguće da maksimalno netolerantna manjina upravlja svetom i nameće nam svoj ukus? Otkud to da univerzalnost uništava upravo one ljude kojima bi trebalo da pomaže? Kako to da sada imamo više robova nego u doba Rimljana? Zašto hirurzi ne bi trebalo da izgledaju kao hirurzi? Zašto je hrišćanska teologija insistirala na ljudskoj prirodi Isusa Hrista koja je nužno različita od božanske? Kako nas istoričari zbunjuju pišući o ratu a ne o miru? Kako to da jeftino deklarisanje (bez ikakvog rizika) ne uspeva ni u ekonomskom ni u religijskom okruženju? Zašto politički kandidati s očiglednim karakternim nedostacima deluju stvarnije od birokrata s besprekornim kvalifikacijama? Zašto se divimo Hanibalu? Zašto kompanije bankrotiraju čim se pojave profesionalni menadžeri koji bi hteli da učine nešto dobro? Kako to da u paganstvu ima više simetrije među populacijama? Kako bi trebalo voditi inostrane poslove? Zašto nikada ne treba da dajete novac dobrotvornim organizacijama, osim ako ne posluju na visoko distributivan način (što se u savremenom žargonu naziva uberizovano)? Zašto se geni i jezici šire na različite načine? Zašto je važna veličina zajednica (zajednica ribara od kolaborativne zajednice postaje suparnička čim joj malo poraste broj članova)? Zašto bihevioralni ekonomisti nemaju veze s proučavanjem ponašanja pojedinaca – a tržišta ne zavise mnogo od sklonosti učesnika? Kako je racionalnost u stvari preživljavanje i samo preživljavanje? Kakva je logika u osnovi preuzimanja rizika?

Ipak, za ovog autora suština kože u igri je pre svega u pravdi, časti i žrtvi, pojavama koje se tiču opstanka ljudi.

Koža u igri, primenjena kao pravilo, umanjuje efekte razlika koje su se povećavale s razvojem civilizacije: razlike između delanja i prazne priče (baljezganja), posledice i namere, prakse i teorije, časti i reputacije, stručnosti i šarlatanstva, konkretnog i apstraktnog, etičnog i legalnog, suštinskog i kozmetičkog, trgovačkog i birokratskog, preduzetnika i izvršnog

direktora, snage i pokazivanja, ljubavi i sponzorstva, Koventrija i Brisela, Omaha i Vašingtona, ljudskih bića i ekonomista, autora i urednika, studija i akademije, demokratije i vladavine, nauke i scijentizma, politike i političara, ljubavi i novca, duha i slova, Katona Starijeg i Baraka Obame, kvaliteta i reklame, posvećenosti i deklarativnih stavova i ključno, između kolektivnog i individualnog.

Povežimo, za početak, nekoliko navedenih tačaka s dve ilustracije, tek da vam predočim kako ova zamisao nadilazi kategorije.

PROLOG, PRVI DEO

Umlaćeni Antej

*Nikad nemoj bežati od mame – Stalno nailazim na vojskovođe – Bob
Rubin i njegova trgovina – Sistemi poput saobraćajnih nezgoda*

Antej je bio div, ili pre poludiv, konkretno sin Majke Zemlje, Gaje, i Posejdona, boga mora. Imao je neobičnu zanimaciju: prisiljavao je putnike koji pokušaju da prođu kroz njegovu zemlju, (grčku) Libiju, da se rvu s njim; običavao je da žrtve prikuje za tlo i zdrobi ih. Izgleda da je ovaj mračni hobi bio izraz sinovljeve posvećenosti; Antej je nameravao da ocu Posejdonu sagradi hram koristeći kao građu lobanje svojih žrtava.

Mislilo se da je Antej nepobediv, no, postojala je i jedna začkoljica. Snagu je crpeo iz dodira sa svojom majkom, Zemljom. Fizički odvojen od nje, gubio bi svu moć. Kao jedan od dvanaest podviga, Herakle je (prema jednoj varijanti mita) imao domaći zadatak da ubije Anteja. Uspeo je da ga odigne od tla, pa ga je likvidirao smrvivši ga, budući da stopalima više nije doticao mamu.

Iz ove vinjete treba da izvučemo pouku da ne možemo odvojiti znanje od dodira s njegovim uporištem kao ni Antej. Zapravo, ništa ne možete da odvojite tako da ne bude u dodiru sa svojim uporištem. A dodir sa stvarnim svetom postoji kad nam je koža u igri – kad mu se izlažemo i plaćamo ceh za realne posledice, dobre ili loše. Ogrebotine na koži vas usmeravaju prilikom učenja o svetu i otkrivanja sveta, što je mehanizam organske signalizacije – Grci su to nazivali *pathemata mathemata* („patnja poučava“, što majke male dece prilično dobro znaju). U knjizi *Antikrhkost* pokazao sam da se do većine pronalazaka za koje smo verovali da su ih „izumeli“ na univerzitetima zapravo došlo čeprkanjem, pa su tek onda stekli legitimitet u nekom vidu formalizacije. Znanje koje stičemo čeprkanjem, pokušajima i greškama, iskustvom i učinkom vremena,

drugim rečima *dodirom sa zemljom*, ubedljivo je nadmoćno nad onim do kog se dolazi razmišljanjem, a ustanove koje rade u vlastitu korist veoma se dugo i uporno trude da to od nas sakriju.

Sada ćemo ovo saznanje primeniti na oblast koja se pogrešno naziva kreiranje politike.

LIBIJA NAKON ANTEJA

Druga vinjeta. Dok ispisujem ove redove, nekoliko hiljada godina kasnije, u Libiji, Antejevoj pretpostavljenoj domovini, postoje pijace roblja, što je posledica neuspelog pokušaja takozvane promene režima kako bi se „svrgao diktator“. Da, danas, 2017. godine, tamo postoje improvizovane pijace roblja na parkinzima, gde se zarobljenici iz zapadne Afrike prodaju robovlasniku koji za njih ponudi najveću sumu.

Skupina ljudi poznatih kao intervencionisti* (pomenimo imena aktuelna u vreme pisanja: Bil Kristol, Tomas Fridman i drugi†), koji su podsticali invaziju na Irak 2003. godine i uklanjanje libijskog vođe 2011, zalažu se da se slična promena režima nametne i grupi drugih zemalja, uključujući i Siriju, jer im je na čelu „diktator“.

Ovi intervencionisti i njihovi prijatelji u američkom Stejt departmentu pomogli su u formiranju, obučavanju i snabdevanju jedinica islamističkih pobunjenika, koje su svojevremeno nazivali „umerenima“, ali su se ti pobunjenici docnije pridružili Al-Kaidi, istoj onoj Al-Kaidi koja je 11. septembra 2001. porušila kule u Njujorku. Zagonetka je kako intervencionisti nisu upamtili da su i samu Al-Kaidu obrazovali „umereni pobunjenici“ koje su stvorile (ili odnegovale) Sjedinjene Države kako bi doprinele borbi protiv sovjetske Rusije; kao što ćemo videti, pomenuti obrazovani ljudi nemaju odliku da se u mislima osvrću za sobom.

I tako smo se u Iraku oprobali u takozvanoj promeni režima i pretrpeli žalostan neuspeh. Ponovo smo to pokušali u Libiji i sada su tamo na delu pijace robova. Ali cilj da „svrgnemo diktatora“ smo ispunili. U dlaku bi isto razmišljao i lekar koji bi ubrizgao pacijentu „umerene“ ćelije raka kako bi mu oborio nivo holesterola, a zatim ponosno proglasio pobedu kad pacijent umre, posebno ako obdukcija pokaže da mu je nivo holesterola znatno opao. Međutim, znamo da lekari ne izlažu pacijente smrtonosnim

* *Interventionistas* – Talebov izraz za državne strukture i političare u SAD koji se zalažu za intervencije u stranim zemljama. (*Prim. prev.*)

† Intervencionisti imaju zajedničku glavnu odliku: obično nisu dizači tegova.

„lekovima“, ili barem to ne rade tako upadljivo, a razlog je jasan. Lekari obično imaju parčence kože u igri, okvirno razumeju složene sisteme i za njima je već nekoliko milenijuma postepenog razvoja etike kojom se rukovode u postupcima.

No, nemojte sad da dignete ruke od logike, intelekta ili obrazovanja, jer bi strogo logičko razmišljanje višeg reda pokazalo da zalaganje za promenu režima *nužno implicira* zalaganje za povratak ropstvu ili sličnu degradaciju zemlje (pošto je to dosad bio tipičan ishod intervencije) osim ukoliko neko ne pronade način da potpuno odbaci empirijske dokaze. Dakle, ne samo da intervencionistima nedostaje smisao za praktično i da nikad ne izvlače pouke iz istorije, već nemaju uspeha ni u čistom razmišljanju – guše ga komplikovanim, napola apstraktnim govorom prepunim zvučnih termina.

Tri su im previda u tome što: 1) misle statički a ne dinamički; 2) misle u nevelikom broju dimenzija; 3) razmišljaju o akcijama a ne interakcijama. U nastavku ćemo dublje osmotriti manjkavost mentalnog rezonovanja kod obrazovanih (ili bolje, poluobrazovanih) budala. Zasad bih skicirao tri pomenuta previda.

Prvi previd je to što ne umeju da razmišljaju o daljim koracima i ne osećaju čak ni potrebu za tim – dok gotovo svaki stočar u Mongoliji, konobar u Madridu ili auto-mehaničar u San Francisku zna da u stvarnom životu uvek postoje i drugi, treći, četvrti i *n*-ti korak. Drugi previd je da ne umeju ni da razlikuju višedimenzionalne probleme od njihovih jednodimenzionalnih projekcija – poput višedimenzionalnog zdravlja i njegovog jednodimenzionalnog svođenja na obaranje holesterola. Nisu u stanju da pojme kako, empirijski posmatrano, složeni sistemi ne počivaju na očiglednim jednodimenzionalnim uzročno-posledičnim odnosima i kako se, ukoliko su neprozirni, s takvim sistemima ne sme poigravati. U skladu s ovim previdom intervencionisti porede postupke „diktatora“ s postupcima norveškog ili švedskog premijera, a ne lokalnog konkurenta. Treći previd je pak to što nisu u stanju da prognoziraju dalju evoluciju naroda kojima hoće da pomažu time što ih napadaju, kao ni da uvide do kakve će eskalacije doći povratnim uticajem.

LUDIS DE ALIENO CORIO*

A kada pretrpe fijasko, pozivaju se na neizvesnost, na takozvanog Crnog labuda (neočekivani događaj s dalekosežnim posledicama), prema knjizi jednog (mnogo) tvrdoglavog tipa, ne shvatajući da se ne treba poigravati

* Igranje tuđim životom.

sa sistemom ukoliko su rezultati povezani s neizvesnošću, ili uopštenije, da se ne treba upuštati u postupak s mogućnošću drastičnih neželjenih ishoda ukoliko ne postoji jasna predstava o posledicama. Ovde je ključna činjenica da intervencionistu neželjeni ishodi ne pogađaju. On i dalje obavlja svoju praksu iz udobnosti kuće u predgrađu s regulisanom temperaturom, garažom za dvojica kola, psom ljubimcem i malim igralištem s travom neprskanom pesticidima za svoja prezaštićena 2,2 deteta.

Zamislite osobe sa sličnim mentalnim nedostacima, koje ne razumeju asimetriju, kako pilotiraju avionima. Nesposobni piloti koji nisu u stanju da uče iz iskustva ili se ne libe da prihvataju rizike koje ne shvataju, mogli bi da ubiju mnogo ljudi. Ali bi onda i sami dospeli na dno, recimo, Bermudskog trougla, pa tako više ne bi bili pretnja drugim osobama ili čovečanstvu. Ovde to nije slučaj.

I tako na kraju popunjavamo redove takozvane inteligencije ljudima sa sumanutim idejama, doslovno mentalno poremećenim, naprosto stoga što nikada ne moraju da snose posledice svojih postupaka dok ponavljaju modernističke slogane lišene ma kakve dubine (na primer, stalno upotrebljavaju reč „demokratija“ a podržavaju glavoseče; o demokratiji su samo čitali, i to na poslediplomskim studijama). Kada čujete da se neko poziva na apstraktne modernističke koncepte, uglavnom možete smesta pretpostaviti da ima određeno obrazovanje (ali nedovoljno, ili pak iz pogrešne discipline) uz premalo odgovornosti.

I sada nedužni žitelji – Jezidi, manjine Bliskog (i Srednjeg) istoka, Mandejci, Sirijci, Iračani i Libijci – moraju da plaćaju za greške tih intervencionista koji sede u udobnim kancelarijama s klima-uređajima. Videćemo da ovo narušava i sam koncept pravde, počev od njegovih predbiblijskih, vavilonskih korena – a takođe i etičko ustrojstvo, osnovnu matricu zahvaljujući kojoj je čovečanstvo dosad opstalo.

Princip intervencije je isti kao načelo kojeg se drže lekari, *primum non nocere* (najpre ne naškoditi); videćemo kako je još važniji princip da oni koji ne snose lični rizik nikada ne bi trebalo da učestvuju u odlučivanju.

Nadalje,

Oduvek smo bili ljudi, ali nismo bili dovoljno umešni da uništimo svet. Sada jesmo.

Još ćemo se vratiti na intervencioniste „mirotvorce“ i istražiti kako njihovi mirovni procesi izazivaju blokade, kao u slučaju izraelsko-palestinskog problema.

VOJSKOVOĐE SU JOŠ TU

Ova koncepcija kože u igri utkana je u istoriju: posmatrano istorijski, sve vojskovođe i ratni huškači i sami su bili ratnici, pa su, uz nekoliko zanimljivih izuzetaka, društvima uglavnom upravljali ljudi koji su sami snosili rizik, a ne oni koji su ga prenosili na druge.

Značajne ličnosti su i te kako rizikovale, i to znatno više nego obični građani. Rimski car Julijan Otpadnik, o kome ćemo više reći nešto kasnije, poginuo je na bojnopolju vodeći beskrajni rat protiv Persijskog carstva – i to *dok je bio car*. O Juliju Cezaru, Aleksandru i Napoleonu možemo jedino da nagađamo, s obzirom na naviku istoričara da ispredaju legende, ali je u slučaju cara Julijana dokaz ubedljiv. Nema boljeg istorijskog svedočanstva da je car u bici zauzeo mesto u prvim redovima od persijskog koplja zabodenog u njegove grudi (Julijan je propustio da navuče zaštitni oklop). Jedan od njegovih prethodnika, Valerijan, zarobljen je na istoj granici carstva i priča se da ga je persijski vladar Šapur zatim upotrebljavao kao ljudsku hoklicu kad je uzjahivao. A poslednjeg vizantijskog cara, Konstantina XI Paleologa, zadnji put su videli kako sa sebe zbacuje purpurnu togu i pridružuje se Joanisu Dalmatusu i svom rođaku Teofilu Paleologu u jurišu na turske trupe, ustremivši se na njih s visoko podignutim mačem i ponosno se suočivši sa sigurnom smrću. Legenda, međutim, kaže da je Konstantinu bila ponuđena nagodba ako se preda. Takve nagodbe nisu za vladare koji drže do sebe.

Ovo nisu usamljene anegdote. Osoba sklona statističkom razmišljanju koja čuči u ovom autoru sasvim je uverena: manje od trećine rimskih careva umrlo je u krevetu – a moglo bi se tvrditi i da bi, s obzirom na to da ih je zbilja malo umrlo u dubokoj starosti, još mnogi verovatno postali žrtve dvorskog prevrata ili bi skončali u bici da su poživali duže.

Čak i danas legitimitet monarha proizlazi iz društvenog ugovora koji iziskuje telesno izlaganje riziku. Britanska kraljevska porodica postarala se da jedan od njenih izdanaka, princ Endru, tokom Foklandskog rata 1982. godine preuzme na sebe veći rizik nego „plebejci“, pa je njegov helikopter bio raspoređen u prvu borbenu liniju. Zašto? Zato jer *noblesse oblige*; status lorda tradicionalno potiče upravo od zaštite drugih, od prihvatanja ličnog rizika u zamenu za dostojanstvo – i činjenica je da se taj društveni ugovor i dalje pamti. Ne možete biti lord ako niste lord.

TRGOVINA U STILU BOBA RUBINA

Neki misle da je oslobađanje od pomisli da oni na vrhu moraju biti ratnici znak civilizacije i napretka. Nije. U međuvremenu,

Birokratija je konstrukcija u kojoj je pojedinac zgodno odvojen od posledica vlastitih postupaka.

A šta možemo, zapitaćemo se, kad centralizovani sistem uvek iziskuje ljude koji nisu direktno izloženi plaćanju ceha za svoje greške?

Pa, nemamo drugi izbor do decentralizacije, ili učtivije, lokalizacije; tako će biti manje zaštićenih donosilaca odluka.

*Decentralizacija se zasniva na jednostavnoj zamisli da je lakše napraviti sr**e na makroplanu nego na mikroplanu.*

Decentralizacija ublažava krupne strukturne asimetrije.

No, nema mesta brizi. Ukoliko ne izvršimo decentralizaciju i ne razdelimo odgovornost, to će se dogoditi samo od sebe, na teži način: sistem koji nema mehanizam kože u igri će, s nagomilavanjem disbalansa, na kraju eksplodirati i tako se korigovati. Ukoliko preživi.

Primeru radi, bankarski fijasko se 2008. godine dogodio usled nagomilavanja skrivenih, asimetričnih rizika u sistemu: bankari, glavni distributeri rizika, bili su u stanju da ostvare stabilnu zaradu zahvaljujući skrivenim eksplozivnim rizicima određene vrste, da se oslanjaju na akademske modele rizika koji funkcionišu jedino na papiru (pošto akademci o riziku ništa i ne znaju), pa da se onda, nakon fijaska, pozovu na neizvesnost (istog onog nevidljivog Crnog labuda koji ne haje za prognoze i istog veoma, veoma tvrdoglavog autora) i da na kraju još i sačuvaju sav svoj prihod – a svemu tome sam nadenuo ime trgovina u stilu Boba Rubina.

Trgovina u stilu Boba Rubina? Robert Rubin, bivši sekretar Riznice Sjedinjenih Država, jedan od onih čiji potpis nalazite na novčanici kojom ste upravo platili kafu, tokom decenije koja je prethodila bankarskom slomu iz 2008. godine primio je više od 120 miliona dolara od Siti banke na ime kompenzacije. Kada su banku, koja je doslovno bila nelikvidna, spasli poreski obveznici, on nije ispisao nikakav ček – naveo je neizvesnost kao izgovor. Dakle, ako padne pismo – on dobija. Ako padne glava – on viče „Crni labud“. Rubin nije priznao ni to da je preneo rizik na

poreske obveznike: specijalisti za špansku gramatiku, asistenti u nastavi, nadzornici u fabrikama konzervi, vegetarijanski nutricionisti i službenici u kancelarijama pomoćnika državnih tužilaca „amortizovali“ su ga, što će reći preuzimali su na sebe njegove rizike i plaćali njegove gubitke. No, najgore je postradalo slobodno tržište, pošto je javnost, unapred sklona da mrzi finansijere, prestala da razlikuje slobodno tržište od viših oblika korupcije i ortačkog poslovanja, mada je stvarnost upravo suprotna: njih ne omogućava tržište već vlada, i to mehanizmima spasonosne finansijske injekcije (engl. *bailout*). Međutim, ne radi se samo o tome – mešanje vlade po pravilu ima tendenciju da stvori uslove da se izbegne koža u igri.

Dobra vest glasi da je riziku naklonjeni biznis, uprkos naporima saučesničke Obamine administracije, koja je nastojala da zaštiti igru i šičardžijski* nastrojene bankare, počeo da se okreće ka malim nezavisnim strukturama poznatim kao hedž fondovi. Taj potez je uglavnom preduzet usled preterane birokratizacije sistema, budući da su stručnjaci za papirologiju (koji i inače misle da je rad uglavnom prevrtanje hartija) preopteretili banke pravilima – ali su u hiljadama stranica dodatnih propisa, *izbegli da uračunaju kožu u igri*. U decentralizovanom prostoru hedž fondova, s druge strane, najmanje polovina ukupnog imetka vlasnika-operatera počiva u tim fondovima, što ih čini izloženijim riziku od većine klijenata. Oni tonu sa svojim brodom.

SISTEMI UČE UKLANJANJEM

E sad, ukoliko hoćete da istaknete jedan jedini odeljak iz ove knjige, to će biti ovaj. Slučaj intervencionista ima središnju ulogu u našoj priči jer pokazuje kako nepostojanje kože u igri ima i etičke i epistemološke posledice (povezane sa sticanjem saznanja). Videli smo da intervencionisti ne izvlače pouke *zato što nisu žrtve vlastitih grešaka*, a kao što smo nagovestili izrekom *pathemata mathemata*:

Isti mehanizam koji prenosi rizik na druge ometa i učenje.

Praktičnije rečeno,

* Šičardžijsko postupanje (engl. *rent-seeking*) jeste nastojanje da se zaštitna regulativa ili „prava“ iskoriste da se izvuče profit, a da se ničim ne doprinese ekonomskoj aktivnosti ili bogatstvu drugih. Debeli Toni (s kojim ćemo se upoznati nekoliko stranica dalje) definisao bi ga kao svojevršno plaćanje reketa mafiji bez uživanja u ekonomskim pogodnostima zaštite.

Nikada nećete potpuno uveriti nekoga da nije u pravu; to može jedino stvarnost.

Stvarnost, da budemo precizni, zapravo nimalo ne mari ko će pobediti u raspravi; bitan je samo opstanak.

Jer

Moderan svet sve više nastanjuje kategorija ljudi koji bolje objašnjavaju nego što razumeju stvari – to je prokletstvo modernoga sveta.

Ili pak bolje objašnjavaju nego što postupaju.

Dakle, *učenje* baš i nije veština kojoj podučavamo štíćenike dobro obezbeđenih zatvora koje nazivamo školama. U biologiji se učenje, kroz filter međugeneracijske selekcije, urezuje na ćelijskom nivou – insistiram na tome da koža u igri pre uzima ulogu filtera nego što odvraća ljude od grešaka. Evolucija se može odigravati jedino ukoliko postoji rizik od izumiranja. Prema tome,

Nema evolucije bez kože u igri.

Ova pouka je sasvim očigledna, ali ipak neprestano susrećem akademce čija koža nije u igri, koji zastupaju evoluciju, a u isti mah odbacuju i kožu u igri i podelu rizika. Ne prihvataju ideju o *dizajnu* koji je delo sveznajućeg tvorca, a u isto vreme žele da nametnu ljudski *dizajn* kao da sami znaju sve moguće posledice. U načelu, što je ljudima u većoj meri sveta i neprikosnovena država (ili, što je isto, velike korporacije) to više mrze *kožu u igri*. Što više veruju u vlastitu sposobnost predviđanja, to više mrze *kožu u igri*. Što više nose sakoe i kravate, to više mrze *kožu u igri*.

Da se vratimo našim intervencionistima, videli smo da ljudi ne nauče baš mnogo iz svojih grešaka, a ni iz grešaka drugih; umesto toga, sistem uči tako što odabira osobe koje su manje sklone *određenoj kategoriji* grešaka, dok druge – uklanja.

Sistemi uče uklanjanjem komponenata, via negativa.*

* *Via negativa*: princip da jasnije znamo šta je pogrešno nego šta je ispravno i da znanje narasta oduzimanjem. Takođe je lakše otkriti da nešto nije kako treba nego ga dovesti u red. Postupci uklanjanja robustniji su nego postupci dodavanja zato što dodavanje može da pokrene nevidljive i složene povratne sprege. O ovome se nešto temeljnije raspravlja u knjizi *Antikrhkost*.

Mnogi loši piloti su, kao što smo pomenuli, sada na dnu Atlantskog okeana, mnogi opasno loši vozači su na tihom lokalnom groblju s lepim stazama i drvoredima. Saobraćaj nije postao bezbedniji samo zato što ljudi *uče* iz grešaka, već zato što to čini sistem. Iskustvo sistema drugačije je od iskustva pojedinaca; ono počiva na filtriranju.

Da rezimiramo dosad rečeno,

Koža u igri postavlja granice čovekovoj osionosti.

Hajde da u drugom delu prologa zademo dublje i osmotrimo koncept simetrije.

PROLOG, DRUGI DEO

Kratko razgledanje simetrije

Metastručnjacima sude meta-metastručnjaci – Francuzi imaju nešto s Hamurabijem – Dima je uvek izuzetak

I OD HAMURABIJA DO KANTA

Simetrija u stilu kože u igri je, sve do skorašnje intelektualizacije života, bila implicitno smatrana osnovnim principom organizovanog društva, i to za bilo koji oblik zajedničkog života u kojem se ljudi međusobno sreću ili višekratno saobraćaju. Mora biti da ovo pravilo prethodi čak i ljudskim naseobinama, budući da u istančanoj, vrlo istančanoj formi preovlađuje u životinjskom carstvu. Ili da preformulišem, *mora* da preovlađuje ili bi živi svet izumro – prenošenje rizika razara sistem. I sama zamisao zakona, božanskog ili nekog drugog, počiva na ispravljanju nesrazmera i otklanjanju pomenutih asimetrija.

Podimo nakratko putem od Hamurabija do Kanta, gde pravila postaju sve istančanija uporedo s razvojem civilizacije.

Hamurabi u Parizu

Hamurabijev zakonik je pre oko 3800 godina postavljen na bazaltnoj steli na centralnom trgu u Vavilonu, kako bi svaka pismena osoba mogla da ga pročita, ili još bolje, da ga pročita drugima koji to ne umeju. Sadrži 282 zakona i smatra se najstarijom sačuvanom kodifikacijom prava. Kodeks ima jednu centralnu temu: on uspostavlja simetriju između ljudi u transakciji, kako niko ne bi mogao da prenese skriveni *repni* rizik, ili pak rizike u stilu Boba Rubina. Da, trgovina u stilu Boba Rubina

stara je 3800 godina, koliko i sama civilizacija, a toliko su stara i pravila protiv nje.

Šta je rep? Uzmimo zasad da je to ekstremni događaj niske učestalosti. Zove se rep jer se na crtežima zvonaste krive učestalosti nalazi krajnje levo ili desno (pošto mu je učestalost niska), a iz nekog meni nepojmljivog razloga ljudi su to počeli da nazivaju rep i taj termin se zadržao.

Najpoznatija Hamurabijeva zapovest glasi: „Ako građevinar za drugoga napravi kuću i ne napravi je čvrsto, i kuća, koju je podigao, sruši se i ubije sopstvenika, da se ubije građevinar.“*

Jer, kao i u slučaju finansijskih dilera, najbolje mesto za sakrivanje rizika je „po ćoškovima“, zakopavanjem slabosti među retke događaje koje samo arhitekta (ili diler) može da uoči – uz ideju da bude daleko u vremenu i prostoru kada sve pukne. Kad sam diplomirao, jedan stari, pripit, rumeni engleski bankar posavetovao me je o volonterskoj karijeri: „Ja dajem samo *dugoročne* zajmove. Hoću da već *poodavno* ne budem tu kad oni dospeju na naplatu. I da me mogu naći samo na *velikoj* udaljenosti.“ Radio je za međunarodne banke i opstajao je izvodeći svoje trikove tako što je menjao zemlju boravka na svakih pet godina; koliko se ja sećam, takođe je menjao ženu na svakih deset godina a banku na dvanaest. Ali nije morao da se skriva mnogo daleko ili veoma duboko pod zemljom: doskora niko nije tražio natrag već isplaćene bankarske bonuse (to jest, ne bi zatražio njihov povraćaj) kada bi nešto krenulo po zlu. Kako se moglo i očekivati, tu praksu su započeli Švajcarci 2008. godine.

Dobro poznati *lex talionis*, „oko za oko“, potiče od Hamurabijevog pravila. Ono je metaforičko, a ne bukvalno: ne morate zaista izvaditi oko nekome – dakle, pravilo je mnogo fleksibilnije nego što se to čini na prvi pogled. Jer, kao što u čuvenoj talmudskoj raspravi (u *Bava Kami*) tvrdi rabin, ako bismo se doslovno držali zakona, jednooki bi platio samo pola kazne za to što je nekome izvadio oba oka, dok bi slepac prošao nekažnjen. Ili – šta ako ništarija ubije junaka? Isto tako, ne treba amputirati nogu nesmotrenom doktoru koji je odsekao pogrešnu nogu pacijentu: zahvaljujući naporima Ralfa Nejdera, sistem parničnog prava nametnuće preko suda a ne putem propisa *određenu* kaznu, dovoljnu da zaštiti potrošače i građane od moćnih institucija. Jasno je da bi pravni sistem mogao proizvesti i okolnosti koje iritiraju (posebno u parničnim postupcima) i stvoriti čitavu klasu koja živi od odšteta, ali mnogo nam je bolje da se žalimo na pravnike nego da se žalimo što ih nemamo.

* *Zakonik Hamurabija: vavilonskog kralja*, Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1925, prevod Čedomira Markovića. (*Prim. prev.*)

U praktičnijem smislu, neki ekonomisti su pokušavali da me okrive kako sam hteo da obrnem naglavačke zaštitu od bankrotsva koju donose moderna vremena; neki su me čak optuživali kako hoću da za bankare ponovo uvedem giljotinu. Nisam *toliko* bukvalan: dovoljno je propisati *određenu* kaznu, taman toliku da se trgovini u stilu Boba Rubina oduzme privlačnost i tako zaštititi građanstvo.

Sad, iz nekog meni nepoznatog razloga, što spada u one neobičnosti koje se mogu susresti samo u Francuskoj, sivkastocrna bazaltna stela s Hamurabijevim kodeksom nalazi se u muzeju Luvr u Parizu. Izgleda da Francuzi, koji obično znaju štošta što mi ne znamo, baš to ne znaju; čini se da su za to čuli samo korejski turisti sa štapovima za snimanje selfija.

Na mom pretposlednjem hodočašću tamo, desilo se da u konferencijskoj sali Luvra održim francuskim finansijerima predavanje o zamislama iz ove knjige i pojmu kože u igri. Govorio sam neposredno nakon čoveka koji je, uprkos izgledu (i ličnosti) veoma nalik skulpturama iz Mesopotamije, bio upravo oličenje nepostojanja kože u igri: bivšeg guvernera Federalnih rezervi, Bena Bernankija. Na moju žalost, kada sam javno postavio pitanje publici, poslušivši se ironičnim okolnostima da smo pre skoro četiri milenijuma bili sofisticiraniji u ovoj oblasti i da se svedočanstvo o tome nalazi tek stotinak metara od mesta predavanja, niko u prostoriji, uprkos visokom nivou kulture francuskih finansijera, nije razabrao o čemu govorim. Nije tu bilo nikog ko o Hamurabiju nije mislio kao o pukom učesniku mesopotamske geopolitike, niti je iko makar i naslutio njegovu povezanost s kožom u igri i odgovornošću bankara.

Tabela 1 prikazuje napredovanje pravila simetrije od Hamurabija naovamo; uspnimo se stoga tom lestvicom.

TABELA 1. • EVOLUCIJA MORALNE SIMETRIJE

PREUZETO IZ TALEB I SANDIS, 2016.

HAMURABI/LEX TALIONIS	15. ZAKON SVETOSTI I PRAVDE	SREBRNO PRAVILO	ZLATNO PRAVILO	FORMULA UNIVERZALNOG ZAKONA
„Oko za oko, zub za zub...“ (Hamurabi, Izlazak, 21:24)	„...ljubi bližnjeg svoga kao sebe samog...“ (Knjiga Levitska, 19:18)		„Sve dakle što hoćete da čine vama ljudi, činite i vjnjima...“ (Matej, 7:12)	„Postupaj samo u skladu sa onom maksimumom za koju možeš da poželiš da postane univerzalni zakon.“ (Kant 1785: 4:421)